

רשימות ספרותיות

כל מעגל הוא מעגל קטמים — משום שכולו במרכזו הוא מוחנה ואין לו שחרור מחנו. המרכז הוא הקטם. צ. דיונדרוק

1.

מתוך גליון ישן של "הדואר", אשר הגיע מעבר לאוקיינוס לאחר כמה חד"ש, נודע בארץ, כי עוד באייר דאש"ר תקד סת צ. דיונדרוק. הטלגרף לא טרח להודיע דבר מותו, כשם שפעמון הפיי"סום לא תוליד שמינו בחייו. הוא היה אחד מבעלי שיעור הפומה, שדיוקנם נשאר שריו בצל. איני יודע אם היה פרוביסור מן המניין, אך הוא נשאר

הוגה שלא מן המניין. מחשבתו היתה עמוקה, כבדה ואם תמצא לומר — גם שלא "ממין המענה", כלומר בלי נקודות מנע מפורשות עם הספירה המיני חדת שלג. ברובי עיוניו יצא הוגה עבלי זה לשחות כיום המחשבה הרחב, שאנוניתינו עוד אינן מהלכות שם. אפנים החקנו ביום הרבה מדעתו של אחרי העם בענין פביעת החומים לבית קבולה של תרבותנו, וכבר אימצנו לנו את עולם הדעה כולו. אולם בפדוכלימות שאינן תוצות את תהומנו המיוחד עדיין מסתפקים אנו בדברי תרגום או בחרי צאות וזריעות על הנעשה בלשונות הנזונים. דברי מחשבה, שלידתם על כר בי הלשון העברית היא לאו דוקא, אין נכנסים עדיין אל לב המשבול העברי כאלה שהורתם ולידתם לועזית. כלומר לא עלינו מוטל הדבר, יש כתפי נכרים שנוכל לסמוך עליהן. ברוח זו אמר פעם צרפתיים, עורך "המליץ", לפרץ סמולנסקין: למה לנו לכתוב רומנים, הרי אפשר לתרגם אותם! מענה זו שכבר בטלה לנו רומנים, דומה, עוד לא פקע בוחה לגבי תחומים רבים אחרים, שבתורת אנשים עבריים לא קנינו בהם זיקת העושים בתוך שלהם.

דיונדרוק לא נקלט כל צרכו, וממיר לא גם לא הוכר בערכו. עתה, לאחר מיר תו, נשמעו קולות הסחה כלפי קיפוח ערך זה. אולם מה שנתגלה לאנשי הדור מחוד חשבון המות גלוי וידוע היה לבעל הדבר מתוך חשבון הזיים. מתוך שמהשבתו המקורית נשארה השונת הדים, בתלויה בהלל של דעה, פרש אל המהקר בשדות המחשבה של תקי פות עברי, — אולי גם מחשבה זרה לו, כפי שיש ידים לשער (בגליון "הדר" אר" הנ"ל מוסר י. זילבר שלג מפיו דברים מפתיעים על עיקרי תורת הרמב"ם, שחקקה הקדיש שנים רבות). המבין יבין מהו קרבן זה לאדם יוצר. במבואותיו לכתבי אפלטון אשר תרגם לעברית, וביחוד המבוא הגדול ל"מד" נה", רואים אנו את בעל הנכסים ובעל ההבנה, את המסביר והמנהיג, אך לא את ההוגה המקורי, שפינה מקומו ליד שב בקתדרה. אנשים קרובים לו מעיי דים, כי התכוונן לשוב אל שלו ותכניות נבונות, — אך המות נמצא זריו יותר. אכן סת בלא עת גם לפי מנין שנית חייו וגם לפי משקל יצירת חייו, שיכול להיות גדול יותר, אילו זכה הוא ואילו זכינו אחריו —

2.

ספרו "מן השפה ולפנים" עומד בדד בין ספרי המקור העבריים הן בחוגי ענינו והן במנגנון המחשבה הפועל בו. מחשבתו אנליטית בעיקרה. היא חרי תרת והולכת אל העומק ואל הבסיס, "מן השפה ולפנים", כלומר מן ההתי בטאות החיצונית ככל צורה שהיא אל הגרעין הכמוס מתחת לה. היא קולפת קליפות אחר קליפות, פצלית אחר פצי לות עד שמגיעה אל לוז השורש, אל לב לבו. אך משם, מאותה אס-נקודה, יוצאים עוד נימין הרבה לעברים שר נים, וככל שמרבים בהשיפת השורש וניעורו כן מתגלות והולכות וננקותו ישלוחותיו המוליכות למרחק. נמצא כי מתוך עמלמו של הזיון מעונה והעמד-הו על שרשו גרודא מענים אנו אל נופים חדשים, לא שערנום, הנזשקים באותו שורש. כל אחד מעיוניו של היוצר דרוק מכיל משום כך ענינים מדויים (כגון כמאמר הראשון "תיוב ושליפה בבטוי" — חמלה בקדמותה, תודעה היסטורית ורגש היסטורי, תיאטרון, פרי למנטריזת, אישיות וטיפוס, מנגון ונר סה, — וכן גם בטאמרים האחרים).

עיוני מתנועע בשני כיוונים הנראים כהפוכים ואינם אלא זה המשכן של זה במעגל מחשבו: מצד אחד הוא מפלג והולך פילוגים אחרו פילוגים ומוצא הפכים בדברים אשר הד הם בתפיסתנו, ומצד אחר הוא מגלה את בסיסם המי שנתה של דברים, שלבאורה תתום דר בצת ביניהם. מבנה מאמרו הגדולים קשה ומסובך, אך רעיון היסוד נטוי במ עין קשת גבוהת-קטור שקצותיה סמי

נות ובסוף הדרך הארוכה אנו שבים ומתקרבים, עמוסי טענ רב, אל מסום המוצא.

בספרו האמור אנו נכנסים לספירה עיונית, שדריכותה מרובה בכל נקודי תיה, מישור של מחשבה אין אצל הוגה זה בשום מקום, ואינו זע כמלוא-נימא בלי להבקיע לו את הדרך וכלי שיחא כובש בדרכו. הוא בעל תרופות, שכלית מושחזים עד לחוט השערה. תרופות עשויה להיות אמנות בפני עצמה, בעור רתה הסהורה — מין מוסיקה-דמונית, ואימתי צירתה טהרה? בשאין בה מלאכת רמיה, כשאינם נחפזת לסופי"ט טיקה. דיונדרוק מתרומם דק לפרקים לדרגת חריף-אמן, אך מלהמי המוח רחוק הוא בתפלות. הוא נוקב ונוקר בתרופותו מתוך שמחפש את האמת במטמונים. הוא מגלה לעתים פדוכלים הטבועים בחזיונות, אך לעולם אינו טר בע פדוככים משלו. אין מחשבתו משר חפת אלא בשעה שאינו אמת שוחקת לו. ואם האמת הנחפשת אינה שוחקת ואם מסרבת היא לנלות פניה, אין סאמז אשר לא ישוח בה. על כן גם דרך עיונו עתים ינעה ונתים זרועה פרחו חן, אך מתונה אחד — המחית האמיתית, הד-סה, של הדבר הנדון. ומשום כך הכת-נתו נצמדת תרירות לאותן הנקודות, שמהות זו עשויה להתעלם בהן, בגון למושגים מיצרנים, הנרדפים בפניו, שאליבא דאמת אינם אלא הפכים. וכי דברו בעניני לשון הוא מדויש בטקום אחד: "אין שמה נרדפים — — — מושג נעשה מרוקן ומסוים בעטיה של מלה נרדפת". כדי להציל מושג מאבק סיום הוא נכנס להכחנות דקות מן הרקות.

אך הדבר שמפלה אותו מבעלי העיון הגרמנים, שלאסכולתם הוא שייך, הוא שלהבתה העיונית נלוית אצלו גם בחי נה מוסרית. בחינה זו בתחום המחשבה אין משמעה, כמובן, בקשת צדק ויושר אלא בקשת המוצדק מתוכו. דיונדרוק בוחן המיד אם אין בו בעצם טיבו של הדבר מן הוותור, מן התרמית, מן הדיק. סדק קטן המכוסה שבעים קורי מים הוא הותר לגלותו. ולא לשם אספורט בעלמא של כלי הניתוח המדי שבתיים, כי אם מתוך אותה מוסריות שכולה עיונית אף היא ואשר פעימת נפש אינה נלוית לה.

בחינתו זו מביאה אותה לדי עמידה ספקנית וכפרנית כלפי ערפים מקובלים, כלפי כבושים של רוח האדם. צרכי ישובו של עולם אינם נכנסים לכלל שקוליו אלה שבסיסם מטפויסי. כך הוא פוסל את הטכניקה, מעבר לתועלת ולי הפסד שהיא מביאה לאדם, ומרומם הדי בה. את המוסיקה, ש"פעולתה מתנדפת עם הצליל ויחד עם זה אין סיום בקורי מה". כל מהלך הוגתי פונה עורה לעולם העשית. כאיש המודד כל מידותיו פמות לט הוא רואה ככל עשיה לא את היש שנוצר על ידה אלא את המוחלט שנפר סד בה. וזה גם מקור יחסו לטפניקה. "בשלמותם ובהיקף קריניהם מכל צד, כלומר באוני-סופיותם נשארו דק אלה הפריציפיונים שעדיין לא נבראו בשכי-ים טכניקה". אפשר לסמוך לכאן גם מימרא כגון זו: "הראשוני, האמתי, המחויב יש בו יותר משיש בעובדה, שלעולם אין היא חסרה משהו של מלי דיות". הדברים מצטרפים למערכת סח-שבות שתורת אפלטון נותנת בה הדיה.

(סוף יבוא)

א. קריב

רשימות ספרותיות

(סוף*)

של משהו אינסופי. בתחום המציאות הריאלית קיימת אף, שכל יכולת ערטילאית בכוונתו לשם למצוא תיקון ופדות ביציאתה אל הפועל. אך אליבא דדווקא דדוק, האמון על עולם האידיאות של אפלטון, נכנסת כל יכולת משהיא מלבדת שליטת מצואות. על דרך שאמרנו בעלי פסוק אצלנו, "לא נברא העולם אלא מתוך שבירת חכמים של האין סוף", הוא רואה בכל מה שהתקין לו האדם צמצום של אידיאה או של "פדנציפיון", שקדנים היו יוצאות לו לאין סוף. רק המוסיקה בלבד יוצאת בשרה מלפניו, שבה לא נהפך המרוכב של האפשר למיעוט של מציאות.

ברוח זו הוא יוסד גם בקורת של הלשון האנושית בכלל, במאמרו הגדול "בעטיו של אוביקט". מתוך הנחה שהלשון האנושית בראשיתה ובראשונה יתה היא שועת הנפש מן המלא אף החלל, בלי מטרה, "בקרן האור השופע לאין גבול", הוא טופל על הלשון חטא קדמון שהיה, לפי דעתו, בעוכריו, — הטא הרדיפה אחרי האוביקט. ולא עוד, אלא שלעולם אינה משיגה את צידה, משום שכל אוביקט הוא יהודי ופרטי בכל סימניו והלשון היא תמיד כללית בכל אמצעיה. ד. מפליג והולך בעדעודים מטפסיים, שכרוב הוכס אין ממשותם אלא באותם הקורים הפורחים בהלל האור לאין מטרה.

בהיות יחסו אל עולם העשייה יחס אפלטוני, ממילא אין גם הבקורת המוסרית שהוא מותח על חזיונות מכליק יסיר דות של תורת עשייה. זהו מוסר הכרתו נרדא, בדיקת אמיתות השרשים וגיילוי יחס, בלי ציוויים למעשה, בלי עשיון ולאיון. דיונדרוק נזפו קורא למסום אחד למוסריותו, "בטליות מדינית" אשר בניגוד למוסריות המעשית, הנותנת לאדם "מצע הספיצים של חופש הבחירה", נותנת לו זו רק, "חכמה המביאה לידו צער".

5.

ככל שמחשבתו של ד. נעשית מופת ישטה יותר, כן היא מתערפלת והולכת ועוברת למין דיאלקטי נקשה, המצוי בשפת המחשבת הגרמנית. במיוחד קשה לפצח את היסודות המטפסיים, הנרחקים לאיוז מחיצה של סוג קבלה עיונית, מודדנית, כמובן. לעומת זאת אותם הלסי מאמרו, שיסודם ב"חכמת הנגלה", הם יפי סבר, ומעטרפים למיטב הדוגמאות של מחשבת פיוטית בלשוננו. כך אנו רואים אותו נזפו כבלט בהדמי לשון מזה ומעומד בזרי לשון מזה. כאדם היודע שכלה והפסדה של מיטפורה, הוא נשלע ב" הערטוגל והעיסוף חליפות, דרך כלל הוא מתרחק מן הנטייה להקציע ולעגל את מחשבתו, שתהא נוחתתפוסה, ומסר בל באהבה את לבטי ביטוי. יש בו מן העקשנות של ריפורמטור היוצא במסע הנפתולים כאל מסע נצחון. כאדם המכנים לתחומי לשוננו אפיקי מחשבת חדשים הוא מתקין לו לעתים את סגנונו מחמרי נלפ, והנלמיות עוד משאירה לעתים את עקבותיה. הן בתוכן והן בצורה הוא איש ההעפלה, שיש בה בהכרח חזקת סגנון והן בתוכן, הן בצורה נזכרים אנו לגבי דיונדרוק בהתראתו של פלוני החכם: פייסיקה, החרי מפני המטפיר סיקה. א. קרייב

ד. כך הוא שוקל ומודד כל מיני גילויי רוח לפי זיקתם ואמיתותם לגבי שרשי הנפש. תומישיני מולך מניתוח התורפות השונות של אבדן יחס התמימות אל המלה מצד אומדיה, הניתן במאמר הראשון (פלמנטרו בחיי החברה, לחג בחיי יהודים וכו'), אל הניתוחים המצד יונים של הפונה והמודה, למשל (לעברי סף הצורך): "הפונה שואפת לעבוד על תחומי הצורך האישיים — הפונה — ית ברובה עם הזיוף הפנימי — היא סגורנט של הענין — מסוד הפונה הוא החוסר". או, למשל, אל הפרובלמטיקה התרבותית שבאדץ קולר נואלית: "בני האדם נמשכים אל מרכז שמקומו אינו בפנים היקפם שלהם — נקודה זרה בעצם, שהכה החיצוני נזין לה את כבודו". וכן בעשרות סר ניות אחרות מושל אותו העיקרון בלכדי שים שונים.

בתחומים רבים נותן דיונדרוק ניסוחי תמצית ומידות של קיימא. בהיקף הבעיות של תרבות הלשון נודעת לדבריו גם השובות אקטואלית מרובה, במיוחד לאותם מדבריו הפונים אל תחומנו העברי. מאמרו "מליצה ואתמוספירה", שאין בו מן הרבותא של המחשבה בת הפנים החדשות ככרוכי עיוני של ד., מטפל בנופי ענינים, שלא נלא לישב על מדוכתם, כל זמן שלא ימצאו אצלנו תקנה. כי, בנודע, אתרי המאמצים של ראשוני תקופתנו ליתן לשון מתוקנה לאדם העברי שבו ופשו אצלנו תחלואי לשון הנוהלים אותותם בכל ספירת תרבותנו. נאמן לראש עקרונותיו של העד כח דברים לפום זיקתם אל שרשי הנפש, אל "הפנימי" הסתורף הוא מקדש מלימתו על המליצה המודדנית. ראוי לזכור ולהזיזר גם את הערתו זו: "מוצא אתה פסוקים בעלי ריכוז וצמצום מרובה, אין אף מלה מיותרת בפסוק, אלא — שכל הפסוק כולו מיותר... כלומר, כולו אינו בא אלא לשם תוספת, יופי" — אמנם לא לתפארת המליצה, אבל לתפארת הצמצום. אבל אין יופי ואין תפארת אלא האמת והחברה והאורגני (הפיוזר: של המעתיק). ברבה מרובה היונו מביאים לחיי רוחנו, אילו שמנו לנו לקו את דרישתו של הפיכת הלשון מעדי לעור ואילו זכרנו תמיד, כי מידת צמידותו של הלשון אל הכנה היא מידת הערך הסגנוני — מדת אמתו של הסגנון". ד. מצרף אל הכרת פרטי זה של "צמידות אל הריאליות המבוטאת" גם את ההכרה של שמירה על האטמוספירה הכללית של הלשון בת שכבת הדורות. כל תכנו של מאמר זה ראוי לשמש בנין ראב להלכה ולמעשה.

4.

התעכבנו על כמה פינות בדברי המחבר שבה של דיונדרוק, הנשקפות אל תחום הפובליציסטיקה. אך נושי מחשבתו העיקריים צופים מחיי המציאות והלאה. שני אפיקים גדולים לה למחשבתו של האדם החושב: האחד זורם לעבר החוויה הקוסמית, המוחלטת, והאחד לעבר — לעבר מציאות הויתנו האנושית בת התמורות. מחשבתו של ד. סובבת בתחום ביניים: אין היא יוצאת מנבול החוויה האנושית, אך בתוך גבול זה גופא דוהה היא את היחסי מפני המוחלט ומעמידה את הפסיויים לפני כס הבקורת

8. כראש הדברים על צ. דיונדרוק הצבנו את מימרתו: "כל מעגל הוא מעגל קסמי". בעל המימרא זדאי הזה את אמר תותה גם באספקלריה של עצמו. הוא גופו היה שריו ושבו בתוך מעגל של מחשבה, ואליבא דאמת — בתוך מעגל קסמים. נקודה שרשית היתה לו, שסביב לה, מדעת ושלא מדעת, נתקסמה כל הספירה העיונית שלו, וככל אשר הפליג לכאורה ושילח את מחשבתו למרחב נמצאה חנה ממרחק רב בככות קסמים מסביב לאותה נקודה חבויה, כי "המדנו הוא הקסם". עוכדה זו מקנה לספרו, מן השפה ולפנים" לא ערך של אוסף מאמר רים בלבד, אלא ערך של מערכת מחשבת, שהדברים מלמדים זה על זה ומשלימים זה את זה, כתאים בתוך רקמה אורגנית. ואם כי רוחים של שנים מרובות חוצות בין המאמרים (ומן כתיבתם תרע"ב תרע"ג) וגם סיגיותיהם מרובות ושונות, עד שיקשה לכאורה למצוא קשר וגשר ביניהן, אין כאן לא פיוזר, אלא ריכוז. העיגולים מתחלפים והמרכז בעינו עומד. דיונדרוק משהה את מחשבתו על כל אותם התווונות, שהם מקום מנישתם, התנגשותם ואחיותם ההדדית של העולם הפנימי והעולם החיצוני, ואימד המיד, מה שיעור ריחוקו של החזיון מן הפנימי המחור, המוחלט במהותו ובעצמותו. "פנימי" זה הוא הוא המרכז, שממנו ואליו נמדדים בהניגונותיו של ד. כל הנוחקים בתווונות הרוח.

וכיון שהביטוי, במשמעו הנרחב, הוא הכתוץ העיקרי בין ה"פנים" וה"חיוץ", לכן נעשה עיקר נושאנו של ד., "האדם המתבטא" בכל צורותיו, בין בלשון ובין במפעל וביצירה. הכעיה היא, מצד אחד, מה הם שרשי הנפש האמתים של כל סוג התבטאות. אך ד. מטיל גם מתיחות מוסרית בעיה: מאחר שכל ביטוי נפש הוא שלוחו של עולם פנים אל "חיוץ, חרי מעון הוא בדיקה אם עושה את שליחתו אמת או רמיה. בכאמרי הספר, שלא נתכוונו לכאורה לשמש המשך זה לזה, ניתנה מגילות כגילות תורה שלמה של מוסרי ושאינו מוסרי, של חיובי ושליילי בפעולתו של האדם המתבטא.

את המתתה לתורה זו מוצאים אנו עוד במאמר הראשון, ששמו "חיוב ויזיליה בבטוי" ונחפרסם בתרע"ג. בטון נחמם, שלא נשנה במאמרו הבאים, יואל כאן המחבר הצעיר עוד: "איך לתשמר שלא יהיו כל החיים טעות אלייך תא? כיצד יסודרו יסודות ה"פנים" ו"החיוץ" שבנו, בכדי שיהיו חיינו עזי מיום מקוריים?" ושוב: "בביטוי בא הגדם להיראות לפני אדוני מפרנסו, העולם החיצוני — העומד הוא לפניו בקומה זקופה — או נכנע ומתבטל הוא מפניו?" — חרי לפנינו צומת דובי עיוני הבאים של המחבר. מאמר זה נזפו, הדין בעסקי הביטוי הלשוני, קובע שני סוגים אלה מצד זיקת הדיבור אל הדיבור (או להיפך): הדיבור המשחרר, כלומר הנובע מן הנפש, הפודקת את שפעתה והדיבור שאינו אלא ממלא חללים ריקים. חלוקה זו של שימוש האדם בניבשפתים היא בנין אב אצל